

A történelem természetellenes fényben

Filmkritika Nagy Dénes „Természetes fény” című alkotásáról

Hosszú évtizedek után végre megjelent egy magyar film, amely igyekszik szembenézni a magyar történelem legsötétebb időszakának (1941–1944) sokáig elhallgatott eseményeivel. Nevezetesen a náci Németország oldalán és alárendeltségében harcoló magyar megszálló csapatok rémtetteivel a Szovjetunió elfoglalt területein. Régi adósság ez, amelynek törlesztésében Závada Pál ismert műve volt a legfontosabb inspiráció Nagy Dénes filmrendező számára. A filmkritikák többsége bőven ecsetelte – jellemzően szuperlatívuszokban – a film esztétikai érdemeit és erkölcsi jelentőségét, az Ezüst Medve-díj odaítélésének jogosságát.¹

Ám a film és fogadtatása nem utal arra, hogy kihívás érné korszánk pszichologizáló mainstreamjének uralmát. Vagyis a történelmet helyettesíti a „pillanatnyi”, az izolált emberi érzés ábrázolása, a „szenvédéstörténet”, a „lelki vívódás”, az individuális és kollektív érzelmi állapotban feloldódnak az okok és következmények láncolatai. Ebben a dehistorizált világban nem fogalmazódik meg a *miért* kérdése. Csak a „van” létezik, az ember sodródó lény.

A kiválóan megcsinált, gyönyörűen fényképezett film sok mindenről elgondolkodtathatja a nézőt, de a film fogadtatása arra utal, hogy a pszichologizáló mainstreamhez való sznob alkalmazkodás lesz a *minden*, a történelem pedig a maga bonyolult oksági láncolatával a *semmi*. Ennek megfelelően a pszichologizáló kritika el akarja hitetni velünk, hogy a *Természetes fény* korunk *Hideg napokja*. Persze és szerencsére a *Természetes fény* filmkritikái sem mind készültek a jelzett pszichologizáló-individualizáló-dehistorizáló hangnemben és alapvetésben.² Vagyis a magyar megszálló csapatok történelmi „teljesítményét” nem (sem) lehet „történelmen kívül” megítélni,

nincsen „történelmen kívüli” üzenete, vagy ha van, azok közhelyes, lapos igazságok minden háború rémségeiről.

A *Hideg napokkal* szemben a *Természetes fénynek* éppen a történeti látásmód hiánya a legsúlyosabb problémája. A rendező és történész tanácsadója (Ungváry Krisztián) leragadtak annál a vitathatatlan, mégis közhelyes igazságnál, hogy szembe kell nézni „a magyar rémtettekkel”, a magyar katonák által elkövetett tömeggyilkosságokkal.³ Noha e témakörben közel tíz éve folyik széles körű szakmai és „emlékezetpolitikai” vita, ez nem igazán érződik a filmen. Bizonyos félreértéseket sugallhat, ha autentikusan értelmezi a filmet az egyik recenzió: a fiatal szerző ugyanis rémes rasszista előítéletet ismételtet (amelynek egyik ősforrása Ungváry Krisztián). Elfeledkezik arról, hogy a megszállók – függetlenül nemzetiségüktől – nem egyszerűen csak gyilkosok, hanem rablógyilkosok. A „rablógyilkos kultúrát” és a magyar megszálló katonát a filmkritikus – a film értelmezésén töprengve – mégis úgy írja le, hogy „civilizációt hoznak és rendet tesznek a jelentéktelen, világévi orosz faluban – de milyen áron?” Ledöbben az ember. Tort ül a butaság? Vagy a film tényleg ezt a butaságot sugallja Ungváry nyomán.⁴ Miféle civilizációt visznek oda, ha nem a rablógyilkosság civilizációját, védtelen nők, nem ritkán gyermekek megerősökölését, a terror és az erőszak korlátlan uralmát? Az európai (vagy magyar) kultúrfőlény ostoba ismételtetése, amelyről már réges-régen le kellett volna szoknia a magyar értelmiségieknek is, sajnos megjelent a fiatal generáció körében is, aminek bizonyos táptalajt adhatott a film néhány jelenete is, amikor a magyar katonák „tanítják” – értsd – kínozzák az egyik szerencsétlen rabszolgát arra, hogy ne lopjon társaitól. És itt lép be a „történelem” mint szemléleti probléma, mint elemzési mód, mint struktúra, illetve mindennek a hiánya. A *Hideg napok* egybevetve a *Természetes fényvel* valóban történeti film, ugyanis a történetnek (és magának a történelemnek) van művészi értelemben megformálódott és felismert iránya, láthatóvá vált a *honnán hová*... Hogy felfejtsük ezt az egész kérdést, amire nincs válasz, vagy csak nagyon részlegesen van válasz a filmben, éppen erre a „hiányra” kell rámutatnunk. A *Természetes fény* annak ellenére, hogy tele van nagyszerűen megkomponált artistikus jelenetekkel a háborús mindennapokról – a megszállási feladatokat ellátó katonák hiteles, kifinomult ábrázolásaival, beleértve még a tájszólásaikat is –, mindeközben közelebből azt sem tudjuk, hol vagyunk, hiszen a megtámadott ország katonáival, partizánjaival, szimbólumaival

úgy szólván nem is találkozunk. Valamiképpen odacseppent emberek borzalmas ténfergése a rengetegben, éjjel és esőben, várva a halált vagy a menekülést.

1. Mindenekelőtt hiányzik annak megértése, hogy itt nem általában folyt egy „közönséges” háború, hanem a világtörténelem legpusztítóbb rablóháborújában vett részt Magyarország a náci Németország, a Wehrmacht és az SS oldalán, továbbá ellenőrzésük alatt.

2. Nem derült ki, hogy a náci Németország irányításával egy *megsemmisítő-népirtó, gyarmatosító háború* zajlott a keleti fronton a Szovjetunió népei ellen. Megjegyzem, van olyan filmbírálat, mely szerint egy ilyesféle „meghatározás” csupán ideológia, ha viszont nem derül ki ez a mozzanat, az nem ideológia. Ez a fajta nagyon is ideologikus dezideologizálás a mai világ mainstream értelmiségére jellemző apologetikus beállítódás.

3. A film nem tükrözte annak megértését, hogy ebben a háborúban Horthy-Magyarország önként és dalolva támogatta meg a Szovjetuniót Hitler kérése nélkül.

4. Miközben kiderül (?) a filmből, hogy a magyar kiskatona – noha ennek nem feltétlen volt tudatában – egyszerre volt (rabló)gyilkos és áldozat. Egy jelenetben a rablás mozzanata úgy relativizálódik, hogy a falu állatállományát a partizánok vitték el, és szegény magyaroknak semmi sem jutott. Nem derül ki konkrétan, hogy a magyar katona a Horthy-rendszer áldozata volt, amely teljesen értelmetlenül kényszerítette ki őket a *történelem* vágóhídjára.

5. Nem derül ki egyértelműen az sem, hogy a környék lakosságából és a fogságból szökött vöröskatonákból lett „láthatatlan partizánok” honvédő háborút folytattak a tőlük halálosan rettegő magyar (német, olasz, román stb.) reguláris seregek ellenében.

6. Nem derül ki, hogy a népirtó háborún belül zajló speciális népirtásban, a holokausztban is részt vettek a magyar katonák. Dramaturgiai szempontból semmiféle különösebb nehézségbe nem ütközött volna ennek legalább az érzékeltetése, még ha nem is egy mélyebb ábrázolása. Pedig a film történész tanácsadója e ténynek már vagy negyedszázada hangot adott a *Népszabadság* hasábjain.

Ugyancsak a *Hideg napok*kal ellentétben, nincsen dinamikája a gonosznak, nem derülnek ki a gonoszság forrásai. A mindennapi háborús erőszak legmeggrázóbb ábrázolásakor is ott motoszkál a néző-

ben: nem kerül „lelkiismeretes” tisztázásra a „rossz” és a „jó” viszonya, hiszen utóbbi csak elvont pacifista igazságok képében jelenik meg.

Talán ezért nem képes a film szembenézni magával a *népirtásnak* a tényével sem, amelyben pedig a magyar a katonák náci felügyelet alatt sokféleképpen részt vettek: mint gettó-felszámolók, mint a tömeggyilkosságok biztosítói, őrei, a „rendellenességek” (értsd: a kivégzés elől menekülő zsidók) likvidálói, a hadifogolytáborok őrzői és a hadifoglyok gyilkosai.

Noha az okát nem tudjuk, de a film végül is világossá teszi, hogy a helyi lakosság többsége mégis csak a partizánok és szovjethatalom oldalán állt, akik az ő szemükben hazájuk megszemélyesítői voltak minden náci terror ellenére vagy éppen azért is.

Tertium non datur. A *Hideg napok* öröksége éppen abban rejlik, hogy ezt felismerte: *az abszolút gonosz nem relativizálható.*

Ajánlom a film megtekintését mindazoknak, akik e témakör iránt érdeklődnek, akik egy valóban érdekes filmet kívánnak megnézni, de mindazokkal a történelmi tapasztalatokkal, megfontolásokkal, amelyekre fentebb utalni igyekeztem.

Jegyzetek

- ¹ Ld. például: Gyöngyösi Lilla: Sár mélyéről, jég alól – Természetes fény. *Filmtekerics.hu*, 2021. 07. 13. Online: <https://www.filmtekerics.hu/kritikak/termeszetes-feny-kritika>
- ² Fóris Ákos filmrecenziója éppen a történelmi konkrétság, vagyis a gazdagabb tényanyag tükrében szemléli a jelenségkört. Fóris Ákos: Életképek a háborúból – Természetes fény. *Újkor.hu*, 2021. 11. 18. Online: <https://ujkor.hu/content/elethepek-a-haborubol-a-termeszetes-feny>
- ³ Az adatszerű meghatározásokhoz kiindulópontul szolgálhat Varga Éva Máriával összeállított dokumentumkötetünk: Krausz Tamás – Varga Éva Mária: *A magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban. Levéltári dokumentumok 1941–1947.* Budapest, L’Harmattan, 2013.
- ⁴ Vö.: Ungváry Krisztián: *A magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban, 1941–1944. Esemény – elbeszélés – utóélet.* Budapest, Osiris, 2015. A kötetről ld. részletesebb kritikánkat: Krausz Tamás: „Úriember” megszállók és „jogtípró” partizánok? A magyar megszálló csapatok népiirtó tevékenysége Ungváry értelmezésében. *Eszmélet*, 109. sz. (2016. tavasz), 151–173.